

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA BALKANLARDAKİ GELİŞMELER VE TÜRKİYE'NİN TUTUMU

*Kahraman GÜRBÜZ**

ÖZET

Bu çalışmada, İkinci Dünya Savaşı sürecinde Balkanlarda yaşanan gelişmeler ve bu gelişmeler karşısında Türkiye'nin tutumu anlatılmaya çalışılmıştır.

İnsanlık tarihinin en kanlı savaşlarından biri olan İkinci Dünya Savaşı'nın Balkanlara sıçraması neticesinde Türkiye kendi güvenliğini tesis etmek amacıyla Balkan Antantını işletmek istemiş, Balkan ülkelerinin ortak bir tutum sergilemelerini arzu etmişti. Savaş süresince müttefikler Türkiye'ye savaşa girme konusunda sürekli baskı yapmışlardır. Ancak Türkiye savaş boyunca uluslar arası ilişkilerinde denge politikasını çok iyi uygulamış ve savaş dışı kalmayı başarmıştır. Sovyetler Birliği sürekli olarak Boğazların hakimiyeti konusunda çeşitli taleplerde bulunmuş fakat bu talepler her defasında reddedilmiştir. Savaşın sonucu netlik kazanınca Türkiye, Birleşmiş Milletlere üye olabilmek ve Batı ülkelerinden uzaklaşmamak adına Almanya'ya savaş ilan etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Türkiye, Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı

ABSTRACT

The Events in Balkans During The Second World War And Turkey's Attitude

The aim of this study is to give some information about the events that occurred in Balkans during the Second World War and the reaction of Turkey to these events.

* U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD.

As a result of spreading the World War to the Balkans, Turkey wanted to actuate Balkan Pact in order to base its own security and wanted to execute collective attitude from Balkan countries. During the War the Allies suppressed Turkey for joining the War. However, Turkey performed balance policy during the war and succeeded being out of the war. The Soviet Unions always gave some requests about the control of the Bosphorus, but these requests were refused everytime. When the result of the war was clear, Turkey joined the war against Germany in order to be a member of United Nations and not move away from western countries.

Key Words: Balkans, Turkey, Soviet Union, Second World War.

GİRİŞ

Almanya'da Nazilerin 1933 yılında iktidara gelmesiyle birlikte 1919'da kurulan Versay düzeni sarsılmaya başladı. Avrupa'daki gelişmeler yeni bir savaşın ufukta olduğunu gösteriyordu. Almanya'nın Polonya'yı yıldırım savaşı ile işgal etmesi ve Polonya'nın iki totaliter devlet arasında paylaşılması Türkiye tarafından büyük bir kaygıyla izlendi. Bu olay neticesinde Türkiye kendisine Balkanlar tarafından gelecek her hangi bir tehdidi engellemek amacıyla Balkan antantını canlandırmaya çalıştı. Bunu yapmaktaki amacı Balkanlarda Almanya'ya karşı güçlü bir birlik oluşturmak ve bu sayede batısında bir güvenlik kordonu meydana gelmesini sağlamaktı. Balkan antantının gereği olarak 1940 Şubatında yapılan yıllık bakanlar kurulu toplantısında, Türkiye Balkan ülkelerinin sorumlu devlet adamlarına ortak tehlikeye karşı ortak bir tutum ve kararlılıkla tepki verilmesi gerektiği hususunu anlatmaya çalışmıştı. Ayrıca üye devletlerin silahlı kuvvetleri arasında ortak bir savunma planı hazırlanmasını teklif etmiş olmasına rağmen Almanya'dan çekinen Balkan ülkelerinin tutumları nedeniyle bu teklifin İngiltere ve Fransa'nın yönlendirmesi ile Türkiye tarafından kendilerini bu kanada çekmek için yapılmış bir hareket olarak görmüş ve kabul etmemişlerdi.¹

SAVAŞIN BAŞLAMASIYLA BİRLİKTE YAŞANAN GELİŞMELER

Türkiye, savaşın başında Almanya'nın savaşı Balkanlara doğru yönlendireceğine ihtimal vermemekle beraber, Bulgaristan'ın fırsattan faydalanmak istemesinden çekiniyordu. Alman ordularının Romanya'yı

¹ Esmer, Ahmet Şükrü – Sander, Oral, *Olaylarla Türk Dış Politikası 1939-1945 Dönemi*, Ankara, 1993 s. 145.

işgale başladıkları sırada Türkiye’de bulunan Alman büyükelçisi Von Papen, Hitlerin Balkanlara yeni bir şekil vermek istediğini açıklıyordu.²

Almanya’nın 1940 Nisanında Norveç ve Danimarka’ya saldırdığı esnada İngiltere ve Fransa, Balkan ülkeleri arasında bir birliktelik oluşturmak amacıyla Atina, Ankara, Belgrad ve Bükreş’te çeşitli diplomatik girişimlerde bulunulmasına karar vermişlerdi. İngiltere 15 Nisan 1940 günü Türk dışişleri bakanlığına, İtalya’nın Yugoslavya’ya saldırması durumunda takip edeceği politikayı tespit için görüşme talebinde bulundu. Türkiye bu talebi 24 Nisan günü Yugoslavya’nın toprak bütünlüğünün ihlaline kayıtsız kalmayacağını; ancak Almanya ile savaş devam ederken İtalya’ya savaş ilan edilirse, bu iki ülkenin birleşmesinden çekindiğini belirterek cevapladı. 29 Nisan günü İngiltere bu ihtimali görüşmek üzere üç ülke genelkurmay başkanlarının toplanmasını teklif etti. Türkiye herhangi bağlayıcı bir karar alınmaması şartıyla bu teklifi kabul etmişti.

Almanya, Fransa ve Belçika’ya karşı genel saldırıya geçince, İngiltere ve Fransa, 16 Mayıs 1940 günü, Ankara’daki Yugoslav elçisi ile temasa geçmişlerdi. Yugoslav elçisi ise, Almanya ve İtalya’nın saldırısına uğrarlarsa, Balkan ülkelerinin ne yapabileceklerini öğrenmek istemişti. İngiltere ve Fransa elçileri, 1 Haziran günü, İtalya’nın savaşa girmesi durumunda Türkiye’den seferberlik ilan etmesini ve Balkan ülkelerini de aynı şekilde hareket etmeleri yönünde teşvik etmesini istemişlerdi.

İtalya, Fransa’nın Alman Orduları karşısında yenildiği bir arada müdahale zamanı geldiğine karar vererek 10 Ağustosta Fransa ile İngiltere’ye savaş ilan etti. 11 Nisan günü İngiliz ve Fransız sefirleri Türkiye’den üçlü yardım anlaşması gereğince İtalya’ya savaş ilan etmesini, genel seferberliğe gitmesini ve deniz ve hava üslerini müttefiklerin yararlanmasına açmasını istemişlerdi.³ Gerçi savaşın ilk devresinde Türkiye, müttefiklere sempati duymakla beraber harp harici bir politika izlemekteydi.⁴ Fakat Türkiye bu öneriyi reddetti 13 Haziran günü 11 No’lu protokole dayanarak bu teklifi reddeden Türkiye cevabını bir muhtıra şeklinde vermişti. Türkiye’nin muhtirasında “Cumhuriyet Hükümeti, üçlü muahedenin ikinci maddesini bilkaydı şart tatbikinin bugünkü ahvalde Türkiye’yi Sosyalist Sovyet Cumhuriyetler Birliği ile müsellaah bir ihtilafa sevk edebileceği kanaatine varmıştır. Binaenaleyh hükümet bu muahedenin asli cüzümü teşkil eden iki numaralı protokolü hükümlerine istinat etmeye karar vermiştir.”⁵ demişti. Başbakan Refik Saydam 26 Haziran 1940 günü,

² Ülman, A.Haluk, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)*, Ankara, 1961, s. 28.

³ Gürün, Kamuran, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, Ankara, 1983, s. 14.

⁴ Burçak, Rıfat Salim, *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri*, İstanbul, 1946, s. 111.

⁵ Gürün, a.g.e., s. 15.

Türkiye'nin kararını "İtalya'nın harbe girmesi üzerine hadis olan vaziyetin Cumhuriyet Hükümeti tetkik etmiş ve üçlü muahedenin cüz'ü mütemmiyeti olan iki numaralı protokol hükmünü tatbiki karara vararak icap eden tebligatı yapmaya karar vermiştir. Buna nazaran Türkiye hali hazırdaki gayri muhariplik vaziyetine muhafaza etmektedir."⁶ demişti. Gerçekten de Türkiye bu teklifi Molotov'un sert tepkisi ile karşılaşması üzerine reddetmişti.⁷ Bunda 30 Kasım 1939 günü Sovyetlerin Finlandiya'ya savaş açması üzerine Fransa'nın Rusya'ya karşı gösterdiği düşmanca görünüme girmiş bulunan davranış ve Fransa'nın 17 Kasım 1939 tarihinde Türkiye'de ve Trakya'da cephane depoları kurulması fikrinin ve Başbakan Daladier'in 19 Ocak 1940 günü, Fransız Genelkurmay Başkanı General Gamelin'den Rusya'nın Bakû'deki petrol sahalarını bombardıman ederek, hem Almanya'ya petrol sevkiyatının durdurulması, hem de Sovyetlerin savaş hareket gücünün azaltılması önerisinin karşısında Rusların mart ayında bu planları haber alması karşısında Sovyetler Birliğinin Kafkasya'ya askeri birlik nakletmeye başlamasının etkisi vardı.⁸ Gerçekten de Molotov, bu olay üzerine 13 Mart 1940'da Moskova'da bulunan Türk Sefirinin dikkatini çekmişti.⁹

Von Papen bu olayı "Saraçoğlu'nun bir konuşma sırasında kendisine Rusya'nın Bakû'deki petrol kuyularına bir hava saldırısı yapmasıyla ilgili olarak Fransa'nın Ankara Büyük Elçisi Massigli ile yaptığı görüşme hakkında yazdığı rapor Ankara da büyük sıkıntı yaratmıştı, Alman Gazeteleri, Türkiye'nin Fransa ile yaptığı görüşmelerle ilgili olarak üç telgrafi yayınlayınca Pravda Gazetesi bu üç telgrafi da yayınlamıştı. Sovyetler Birliği müttefiklerinin Finlandiya'yı kendisine karşı kullanmaya çalıştığını şimdi ise İran ve Türkiye'yi kullanmaya çalıştıklarını ileri sürmüştü. Türkiye'nin aralarındaki saldırmazlık paktına rağmen böyle bir girişimde yer almasının anlaşılmaz olduğunu Sovyet Basını yazmıştı.¹⁰ Türkiye bu olaylar nedeniyle, Sovyetler Birliği ile bir çatışma içine girmemek için müttefiklerinin yaptığı öneriyi haklı olarak reddetmişti.

Gerçekten 1939 Moskova Müzakerelerinden itibaren Sovyetlerin Türkiye'ye karşı takındıkları olumsuz havanın devam etmesi, Türkiye'nin savaşa girmemesinde son derece etkili olmuştu. Fransa'nın yenilerek savaştan çekilmesinden sonra Türkiye'nin savaşa katılmasıyla çatışma

⁶ Burçak, *a.g.e.*, s.113.

⁷ Armaoğlu, Fahir, "İkinci Dünya Harbinde" Türkiye, SBFD, C.XIII, No.2 (Haziran 1958), s. 150.

⁸ Gürün, *a.g.e.*, s. 215.

⁹ Dışişleri Bakanlığı Yayınları, *Türkiye Dış Politikasında 50 yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları*, Ankara, 1973, s. 85.

¹⁰ Gürün, *a.g.e.*, s. 218.

alanının Balkanlar ve Orta Doğuya genişlemesinden çekinen İngiltere de Türkiye'nin tutumunu anlayışla karşılamıştı.¹¹

Bu sırada İngiltere'nin yeni Moskova Büyükelçisi Stafford Cripps, kendi inisiyatifi ile Temmuz başında Stalin ile yaptığı görüşmede Türkiye ile ilişkilerinin yakınlaştırılması yönünde İngiltere Hükümetinin yardımcı olması Sovyetler Birliğinin nasıl karşılayacağını, Stalin'e sormuştu. Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi Knatchbull-Hugessen 16 Temmuzda Türk Dışişlerine bu bilgiyi aktararak Stalin'in verdiği cevabı aktarmıştır. Stalin "Türkiye ile ilişkiler düzeltilebilir. Sovyetler Birliği, İngiltere Hükümetinin bu amaçla yapacağı yardımı hazla karşılayacaktır. Sovyetlerin ne Karadeniz, ne de Karadeniz Boğazında Türkiye aleyhine düşmanca herhangi bir harekette bulunmak gibi bir düşüncesi yoktur; ancak Boğazların kontrolü sorununa bir çözüm bulunmalı ve bütün Karadeniz devletleri buna katılmalıdır. Bu sorun çözümlenmedikçe Türkiye ile ilişkiler tam manasıyla memnuniyet verici olamaz." demişti. Cripps, raporunda meselenin Türkiye ile Sovyetler arasında yeniden görüşülmesinin yararlı olacağını, Stalin'in Almanya ve İtalya'nın bir saldırı karşısında Balkan Devletlerinin direnmekte haklı olarak çıkarları bulunduğunu kabul etmekte olduğunu, bu takdirde her şeyin Türkiye'ye bağlı olduğunu ve aynı şekilde Balkanlarda istikrarın Türkiye'ye düşeceği fikrindedir. Almanya'nın Türkiye'ye saldırmayacağını söyleyen Stalin, "Türkiye ile ilişkilerimiz fena değil demişti."¹²

22 Haziran günü Fransa, yenilerek Almanya ile mütareke yapmıştır. Batıdaki harekete son veren Almanya Balkanlar Bölgesindeki baskısını artırdı. Almanya'nın yanında savaşa giren İtalya, Fransız Cephesindeki savaşlarda başarılı olamamıştı. İtalya, Almanya'nın Fransa ile mütarekesi üzerine tahliye edilen İngiliz Somali'sini Ağustos 1940'da ele geçirdi. Eylül 1940'da Sollum ve Sidi Barani'yi ele geçirdi. 28 Ekim'de Berlin'de üçlü pakta katıldı. İtalyan Hükümeti bundan sonra Yunan Hükümetine İtalya'nın güvenlik garantisi olarak Büyük Britanya ile yapılan savaş süresinde Yunan Topraklarındaki stratejik bir noktayı askerle işgal etme hakkını isteyen bir ultiatom verdi. Yunanistan Hükümeti bu isteği reddetti. İtalya 28 Ekim günü Yunanistan'a savaş ilan etti. Bu hareketten önce de Romanya'nın Sovyetlere Besarabya ve Bukovina'yı bırakmasından sonra Almanya'ya kaymaya başlamış ve yapılan anlaşma uyarınca Alman Birlikleri 7 Ekim de Romanya'ya girmişlerdi. 17 Ekim günü İngiliz Büyükelçisi, Türkiye'nin Almanya'nın geçmek için müsaade istemesi hakkındaki tutumunu öğrenmek için teşebbüste bulunmuştu.¹³

¹¹ Ülman, *a.g.e.*, s. 27.

¹² Gürün, *a.g.e.*, s. 220.

¹³ Gürün, *a.g.e.*, s. 17.

İtalya'nın Yunanistan'a saldırması karşısında Balkan Paktı hükümleri açısından Türkiye'nin Yunanistan'a yardım etmek gibi bir yükümlülüğü yoktu. Paktın hükümleri son derece açıktı. Pakt, Balkanlar dışında gelebilecek saldırıyı öngörmüş değildi. Zaten, Yunanistan Başbakanı Metaksas 1940 Şubatında, Yunanistan'ın Türkiye ile yalnız Balkan Paktı çerçevesinde karşılıklı yükümlülüğü bulunduğunu, bunun İtalya'ya karşı bir yükümlülük olmadığını açıklamıştı.¹⁴ Bununla beraber Türkiye, Balkan Paktı Sözleşmesine göre, Bulgaristan'ın Yunanistan'a karşı harekete geçmesi durumunda kendisinin de Bulgaristan'a karşı harekete geçeceğini bildirmişti.¹⁵ Sonuçta, Bulgaristan Yunanistan'a karşı harekete geçmedi. Yunan Kuvvetleri de bütün güçleriyle İtalyan saldırısına yöneldiler. Almanya'nın Romanya'ya sızması, Bulgaristan'ın belirsiz durumu ve İtalya'nın Yunanistan'a saldırması karşısında Sovyetler Birliği, Balkanlarda kendisini güç durumda olduğunu anlayınca Türkiye ile olan ilişkilerini düzeltmeye başladı. Molotov, 8 Ekim 1940'da Türk Büyük elçisi ile yaptığı görüşmede Türk-Sovyet ilişkilerinin normal ve dostane olduğunu bildirmişti.¹⁶

SOVYET - ALMAN MÜNASEBETLERİNİN BALKANLARA OLAN ETKİSİ

Balkanlarda bir Alman – Sovyet tehlikesinin belirlediğini gören Türkiye bölgenin savunulması için Alman işgaline girmeyen bölge ülkeleri ile beraber, İngiltere ve Sovyetler Birliğinin de katılacağı bir birlik kurmaya karar vermiştir.¹⁷ Türkiye, kurulmasını düşündüğü Balkan Birliğine ABD'nin katılıp katılmayacağını 9 Ekim 1940 tarihinde Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün Amerikan Dışişleri Bakan yardımcılarında Berle ile yaptığı görüşme sırasında sormuş; fakat Amerika, Alman-Sovyet ittifakının devam etmesi nedeniyle böyle bir tasarıya destek vermemişti.¹⁸ Bu sırada Sovyetler Birliği Almanya ile ilişkilerinin gerginleşmesinin bir sonucu olarak Türkiye de bulunan Alman Büyükelçisi Von Papen ile yakın temaslarda bulunan Terentiyev'i geri çağırarak yerine Vinogardov'u tayin etmiştir.

¹⁴ Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları(1920 – 1945)*, TTK Yayınları, Ankara, 1989, s. 460.

¹⁵ Erkin, Feridun Cemal, *Türk – Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaacılık, Ankara, 1968, s. 165.

¹⁶ Sarıay, Yusuf, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi*, Ankara, 1988, s. 23.

¹⁷ Armaoğlu, Fahir, *20.yy. Siyasi Tarihi*, Ankara 1984, s. 152.

¹⁸ Ülman, a.g.e., s. 29.

Yunan Kuvvetleri İtalya'ya karşı savaşlarda başarılı olmuşlar ve bunun sonucunda İtalyan Kuvvetleri 10 Kasım'da geri çekilerek Arnavutluk'a geri dönmüşlerdi. Bu arada İngiltere 4 Kasım'da Girit Adasına asker çıkararak bir köprübaşı tutmuştu. Almanya müttefiklerinin bir şekilde rezil olmasına daha fazla kayıtsız kalamaz. Bulgaristan üzerinde yaptığı baskı sonucunda onu ittifakına çekmek istemişti. Sovyetler Birliği ise Bulgaristan'ı kendisine kazanmak istiyordu. Bu amaçla Sofya'ya giden Sobulev, Bulgaristan'a Türkiye'nin Midye-Enez Hattının Batısını teklif etmiş ise de Bulgar Hükümeti bu öneriyi reddetmişti. Sovyetleri bunları yapmaya sevk eden olay ise Almanya'nın Romanya'nın geri kalan toprakları için garanti vermesi ve ticaretini koruma bahanesi ile Finlandiya'ya asker göndermesi idi. İngiliz Başbakanı Churchill, Sovyetleri Alman yayılmasına karşı iş birliğine davet etmiş fakat bu davet Sovyetlerce cevapsız kalmıştı. Hitler 12-13 Kasım 1940'da görüşmelerde bulunmak için Molotov'u Berlin'e davet etti. Hitler Molotov'dan üçlü ittifaka katılmalarını, İran'ı alarak Hindistan'ı ele geçirmesini ve Hint Okyanusuna çıkmasını önerdi. Avrupa'nın Almanya ile İtalya arasında paylaşılacağını, İtalya'nın Kuzey Afrika'yı Almanya'nın ise Orta Afrika'yı alacağını Japonya'nın ise Doğu ve Güney Doğu Asya'yı hayat sahası olarak kabul ettiklerini bildirmiştir. Görüşmede Ribbentrop Türkiye ile ilgili olarak "Bu ülke şimdilik görünüşte Fransa ve İngiltere ile bir ittifak içinde. Fransa yenilerek elendi. Bir müttefik olarak da İngiltere'nin değeri giderek azalıyor. Bu sebeple Türkiye son aylarda İngiltere ile ilişkilerini eski tarafsızlık politikasından başka bir şeyi ifade etmeyen bir seviyeye getirmek akıllılığını gösterdi. Rusya da dahil bütün memleketlerin menfaatine uygun olarak, savaşın sona ermesi gün meselesi olduğundan, Türkiye İngiltere ile ilişkilerinden kendisini daha da kurtarmaya yönlendirmelidir. Ayrıntılar hakkında kesin bir hüküm vermemek istemekle birlikte Rusya-Japonya-Almanya-İtalya'nın ortak bir platform oluşturmaları halinde Türkiye'nin tedricen bu ülkelere yaklaşabileceğine kaniyim." demişti. Türk Büyükelçisi ile yaptığı konuşmada Türkiye'nin bugün takip ettiği politikayı daha ağırlıklı şekilde sürdürerek mutlak bir tarafsızlığa ulaşırsa Almanya'nın bunu çok iyi karşılayacağını ve Almanya'nın Türkiye arazisi üzerinde herhangi bir talebi bulunmadığını ifade etmişti.¹⁹ Ribbentrop daha sonra Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin Tuna Komisyonu gibi ortadan kaldırılıp yerine bir yenisinin konulması düşüncesindeydi. "Bu anlaşma, konuyla özellikle ilgili devletler arasında, Rusya-Türkiye-İtalya-Almanya arasında imzalanmalıdır. Bugünkü ortamda Rusya'nın tatmin olmaması normaldir" demişti. Görüşmede Molotov, konuşmamıştı.

¹⁹ Gürün, *a.g.e.*, s. 231.

12/13 Kasım akşamı Molotov, Hitler ile görüşmüştür. Görüşmede Molotov Boğazlardan bahsetmiştir. Bunları İngiltere'nin Rusya'ya saldırmak için kullandığı tarihi geçit olarak tanımlamıştır. Halen İngiltere Yunanistan'a ayak bastığına göre durum daha da tehlikeli olmuştur. Güvenlik sebebiyle Sovyet Rusya ve diğer Karadeniz ülkeleri ilişkileri çok önemlidir. Bu münasebetler dolayısıyla Rusya'nın Bulgaristan'a yani Boğazlara en yakın tarafsız devlete güvence vermesine Hitlerin ne diyeceğini sordu. "Bu garanti Romanya ya verilenin eşi olacaktı." dedi.

13 Kasım gecesi imzalanan 1 numaralı gizli protokol 4 devletin nüfuz bölgelerini belirlemişti. 2 numaralı gizli protokol ise Türkiye'yi ilgilendiriyordu. Metni:1-Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği Türkiye'yi mevcut Milletler arası yükümlülüklerinden kopararak kendileri ile politik iş birliğine kazanmanın ortak menfaatlerine uyduğu görüşünde mutabıktılar. Tespit edilecek ortak bir tutumla ve devamlı istişare yoluyla bu hedefi gözleyeceklerini beyan ederler. 2-Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği belirli bir zamanda, Türkiye ile onun toprak bütünlüğünü tanıdıklarını belirten bir anlaşma imzalamak hususundaki mutabakatlarını beyan ederler. 3-Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği halen yürürlükte olan Montreux Boğazlar sözleşmesini bir yenisi ile değiştirmek için birlikte çalışacaklardır. Bu yeni sözleşme ile Sovyet Donanması Boğazlardan her zaman için kısıntısız geçiş hakkını elde edecektir. Buna karşılık, diğer Karadeniz ülkeleri ile Almanya ve İtalya dışındaki ülkeler, savaş gemilerini Karadeniz'e geçirmekten vazgeçeceklerdir. Ticaret gemilerinin Boğazlardan geçişi serbest olacaktır.

Molotov, Berlin Görüşmelerinden sonra ülkesine dönmüştü. 26 Kasım 1940'da Moskova'daki Alman elçisine isteklerini bildiren bir nota vermişti. Notasında "... Önümüzdeki birkaç ay içinde Sovyetler Birliğinin Karadeniz sınırları güvenlik bölgesinde bulunan Bulgaristan ile Sovyetler Birliği arasında karşılıklı yardımlaşma paktı imzalanması ve İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında Rusya kara ve deniz kuvvetleri için üs kurulması suretiyle Sovyetler Birliğinin Boğazlardaki güvenliği temin edilmelidir. Aynı şekilde Türkiye ile ilgili olarak Almanya-İtalya ve Sovyetler Birliği arasında imzalanacak protokol ve anlaşma, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının uzun vadeli kiralama yolu ile Rus kara ve deniz üslerinin kurulmasını garanti edecek şekilde olmalıdır. Türkiye dört devlet paktına katılırsa ismi geçen üç devlet tarafından Türkiye'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü garanti edilecektir. Bu protokol Türkiye'nin dört devlet paktına katılmayı reddetmesi halinde Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği gereken askeri ve diplomatik tedbirleri yürütmek hususunda mutabık kaldıklarını öngörmeli ve bu maksatla ayrı bir anlaşma yapılmalıdır." diyordu. Alman Büyükelçisi bu önerileri hükümetine bildirmişti. Hitler, Sovyetlerin tutumu üzerine Avrupa'da kara savaşlarının da bitmiş olması

İngiltere üzerindeki ablukanın sonuç vermemesi üzerine gözlerini doğuya çevirmiş ve genelkurmayından Sovyetler Birliğine karşı askeri bir plan hazırlamasını istemişti. Sovyetler Birliği 17 Ocak 1941 tarihine kadar Almanya'nın cevabını beklemiş fakat bundan sonra bu konu bir daha açılmamıştır.

Türkiye bu girişimden sonra yaptığı bir girişimle yeterli sonucu alamamıştı. Hitlerin aralık ayı içinde Sovyetler birliğine karşı bir askeri harekate girişmeyi kararlaştırması üzerine Türkiye İngiltere'ye daha çok yakınlaşmıştı.

Molotov, 25 Kasım'da Bulgaristan'a bir nota vererek iki ülke arasında yardımlaşma paktı yapılmasını teklif ettiyse de Bulgar Hükümeti Sovyetlerin yardımlaşma paktı önerisini ve Türkiye'den toprak vaatlerini 4 Aralık günü reddetti.²⁰ Sovyetler Birliği benzer bir girişimi 1941 yılının başında da yapmış fakat yine başarılı olamamıştı. Bu sırada yoğun Alman Baskısı sonucunda 20 Kasım 1940'da Macaristan ve 23 Kasım 1940'ta da Romanya üçlü pakta dâhil olmuştu. Aralık 1940 ve Ocak 1941 dönemlerinde Almanya Romanya'ya çok büyük kuvvetler sevk etmişti. Bunun üzerine Sovyetler Birliği Türkiye ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştı. 1941 Şubatında İngiliz Dışişleri Bakanı Türkiye ziyareti ile ilgili olarak Türkiye'ye gelen İngiltere'nin Moskova büyükelçisi Cripps, Şükrü Saraçoğlu ile yaptığı görüşmede: "...Avrupa'da yalnızlığını ve zaafını hissetmiş olan Sovyetlerin, Almanya'ya karşı seslerini yükseltme imkanını kaybetmiş oldukları ve Almanya yorgun bir hale düşünceye kadar uysal bir politika takip edeceğine kani bulunduğunu, Almanya'nın Karadeniz'e inmesine ses çıkarmamış olan Sovyetlerin bundan sonra da Almanların herhangi bir hareketlerine ses çıkarmayacaklarına emin olduğumu söyledim, sorunun bizi ilgilendiren kısmı ise Türkiye harbe girmedikçe Sovyetlerin Türkiye'ye karşı bir harekete geçmeye cesaret edemeyeceklerini, şayet Türkiye harbe girer ve harp talihi Türkiye için mesut bir inkişaf gösterirse, Sovyet Hükümeti bu mesut inkişafı muvazi olarak Türkiye'ye karşı bir harekete geçmeyeceğini ve bitaraf ve adeta müttefik muamelesi yapacaklarını zannettiğimi fakat harp talihi Türkiye için fena neticeler verirse Sovyetlerin Polonya'da yaptıklarını Türkiye'ye karşı da yapma ihtimallerinin yüksek olduğunu söyledim."²¹ diyordu. Cripps bu durumu dönüşünde Vişinski'ye aktarmıştı. Bu durum karşısında Sovyetler birliği Türkiye'ye güven telkin etmek amacını gütmeye karar verdi.

²⁰ Esmer – Sander, a.g.e., s. 150.

²¹ Gürün, a.g.e., s. 222.

SONUÇ

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na askeri anlamda katılmamış olmasına karşın, bu topyekün savaşın etkilerini derinden yaşamıştır. Öte yandan Türk yönetimi, bir yandan başını Almanya'nın çektiği Mihver devletler, diğer yandan da Müttefikler arasında bir denge politikası sürdürerek savaşın dışında kalmaya çabalamışlardır. İnsan kaynakları yönünden ağır sonuçları yaşanan bir Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından yeni bir savaşa girmemek konusunda kesin olarak kararlı olan Türk yönetimi, sonuna kadar denge politikasını sürdürebilmiştir.

Kaçınılmaz olarak görünen Avrupa savaşı dışında kalabilmeyi sağlamak üzere, İngiltere ve Fransa'yla 19 Ekim 1939'da Ankara'da bir ittifak anlaşması imzalandı. Bu ittifaka göre Türkiye'ye bir taarruzda bulunulursa, İngiltere ve Fransa askeri yardımda bulunacak, öte yandan savaş Akdeniz'e sıçrayacak olursa Türkiye de Akdeniz'deki bu savaşa askeri anlamda müdahalede bulunacaktır. Almanya'nın Balkanları istilasının hemen ardından İngiltere'nin Türkiye'nin savaşa katılması konusundaki baskıları artmıştır. Churchill'in, Yunanistan'a yurtdışı bir sefer kuvveti göndererek, daha sonra Almanya'nın yumuşak karnına yönelecek bir kama oluşturma projesinin geri tepmesinin de bunda etkisi büyüktür. İngiltere'nin bu girişimi, Hitler'in tüm Balkanları istila etmesiyle sonuçlanmıştır. Alman ordularının Balkanları istilasının hemen ardından Alman hükümeti Türkiye'ye bir saldırmazlık anlaşması önermiştir. Hitler, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye gönderdiği kişisel mektubunda, Alman ordularının Türk sınırlarına 85 kilometreden daha fazla yaklaşmayacağı garantisini kişisel olarak verdiğini belirtmektedir. Türk yönetiminin bu öneriyi kabul etmesi, Müttefiklerle ilişkilerini bir dar boğaza sürüklemiştir.

18 Haziran 1941'de imzalanan saldırmazlık anlaşması Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkileri yönünden bir kilometre taşı oldu. Ne var ki 10 Ağustos 1941'de Rusya ve İngiltere, ortak notayı Türk hükümetine iletiler. Bu notada, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne saygılı olunacağı ancak, Montrö Antlaşmasının gereği Türkiye'nin boğazları savaş gemilerine kapalı tutma taahhüdüne sadık kalmasının gereği belirtilmiştir. İzleyen yıllar, Müttefiklerin Türkiye'nin kendi cephelerinde savaşa girmesi konusunda baskılarının giderek arttığı yıllar olmuştur. 2 Ağustos 1944 tarihine kadar Türk yönetimi bu baskılara direnmiş, savaşın kaderinin belli olduğu tesbitiyle Müttefiklerle anlaşmaya yönelmiştir. Almanya ile ve hemen ardından Japonya ile tüm diplomatik ve ekonomik ilişkilerini kesme kararı alan Türk yönetimi, Müttefik liderlerinin Şubat 1945'te toplanan Yalta Konferansı'nda, yeni kurulacak Birleşmiş Milletler'e yalnızca 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya'ya savaş açmış ülkelerin katılmasını içeren bir karar almaları üzerine, 23 Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilan etmiştir.

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, Fahir, “*İkinci Dünya Harbinde*” *Türkiye*, SBFD, C.XIII, No.2 (Haziran 1958) 20.yy. *Siyasi Tarihi*, Ankara 1984
- Burçak, Rifat Salim, *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri*, İstanbul, 1946
- Dışışleri Bakanlığı Yayınları, *Türkiye Dış Politikasında 50 yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları*, Ankara, 1973
- Erkin, Feridun Cemal, *Türk - Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaacılık, Ankara, 1968
- Esmer, Ahmet Şükrü - Sander, Oral, *Olaylarla Türk Dış Politikası 1939-1945 Dönemi*, Ankara, 1993
- Gürün, Kamuran, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, Ankara, 1983
- Sarınay, Yusuf, *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi*, Ankara, 1988
- Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları(1920 – 1945)*, TTK Yayınları, Ankara, 1989
- Ülman, A.Haluk, *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)*, Ankara, 1961